

Милица Р. Васиљевић Благојевић¹

Висока здравствена школа струковних студија, Београд

Снежана С. Маринковић

Учитељски факултет Ужице, Универзитет у Крагујевцу

Каролина Р. Перчић

Универзитет Метрополитан, Београд

Вања Ј. Лучић

Yew Wah International Education School, Shanghai, China

UDK - 316.344.34-057.875:314.15(497.11)“2015“

37.014.5(497.11)

DOI: 10.5937/nasvas1601197V

Оригинални научни рад

НВ год. LXV 1/2016.

ТРАНЗИЦИЈА И ПРОБЛЕМ ОДЛИВА МОЗГОВА ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ СТУДЕНАТА ПРИВАТНОГ УНИВЕРЗИТЕТА²

Апстракт *Проблем одлива мозгова није нов проблем у неразвијеним земљама и земљама у транзицији. Млади образовани људи напуштају матичне земље у потрази за бољом будућношћу, чиме се чини додатна штета већ ослабљеној економији а, у исто време, развијене земље постају још снажније. Према подацима Светској економској форуму, Србија се налази на другом месту у свету према одливу мозгова. Наведени проблем се обично анализира посматрајући студенте државних универзитета чије студије углавном финансира Република Србија. Аутори су били мотивисани да истраже исти проблем, али са савременим студентима приватних универзитета. Истраживање и приказани резултати за циљ су имали откривање ставова студената приватних факултета о одласку из земље и раду или студијама у иностранству. Истраживање је сprovedено на узорку од 226 студената основних и мастер студија Факултета дигиталних уметности, Факултета информационих технологија и Факултета за менаџмент Универзитета Метрополисан. Већина испитаника из узорка (две трећине) показује појачано интересовање за потрагом посла ван граница земље. Овим истраживањем је направљен покушај да се идентификују и разлози напуштања Србије. Испитаници као разлоге наводе боље услове живота и шансу за рад у иностранству, даље учење, лошу политичку и економску ситуацију у земљи, недовољно плаћене послове, ново искуство и могућности напредовања.*

Кључне речи: *одлив мозгова, студенти, приватни факултети, транзиција.*

¹ E-mail: milica@tojo.rs

² Текст је резултат рада на пројекту бр. 179026 *Настава и учење – циљеви, проблеми и перспективе* Учитељског факултета у Ужицу, а који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Увод

У сталној потрази за интензивнијим економским и друштвеним напретком, млади стручњаци имају кључни значај за процес развоја сваке земље у свету. Високообразовани људи у потрази за даљим напредовањем и бољим финансијским положајем напуштају земље у транзицији које им не нуде адекватне услове и одлазе у развијеније земље, а ова појава је обележена у литератури као одлив мозга. Одлив мозга представља губитак интелектуалног и професионалног капитала који је друштво развило током много година кроз образовање, обуку и развој њеног младог становништва (Zindović Vukadinović, 2005). Последице тзв. одлива мозга су додатно погоршање положаја неразвијених земаља и даље смањивање могућности за њихов економски развој, са знатним финансијским губицима, с обзиром на то да се држава појављује као главни финансијер младих стручњака у процесу њиховог образовања. Процене зато кажу да је одлив мозга до сада коштао Србију 12 милијарди евра. С друге стране, долазак мозга побољшава позицију развијених земаља и даље повећава њихов развојни потенцијал.

Одлив мозга је посебно изражен у малим земљама у транзицији које су означене као највећи губитници, јер оне губе највећи проценат високообразованих људи. Сматра се да су такве земље најуспешније у едукацији стручњака, али већина их је неуспешна у задржавању тих стручњака у домовини (Beine et al., 2007). Бројни аутори су се бавили феноменом одлива мозга, покушавајући да дефинишу проблем, анализирали су обим и ефекте и предлагали начине смањења интензитета овог процеса (Adams, 2003; Beine et al., 2001; Carrington & Detragiache, 1999). Они истичу потребу да се привуку и задрже стручњаци (Wadhwa, 2009), анализирају повезаност студирања у иностранству и одлива мозга (Oosterbeek & Webbink, 2011). Сагледава се одлив мозга у контексту глобализације и мултикултуралности (Marga, 2010) развијених земаља, али и могући позитивни ефекти за земље из којих долазе експерти (Mountford, 1997). Неки аутори предлажу начине за трансформисање „одлива мозга“ у „прилив мозга“ у европским земљама (Grigolo et al., 2010) и увођење концепта „умрежавање одлива“ (Ciomasu, 2010).

Већина аутора се слаже да су последице одлива мозга смањење конкурентности, смањење квалитета истраживачких тимова „рада и смањења истраживачке мотивације“ за укључивање у дугорочне пројекте. Други резултат је слабији квалитет преношења знања на будуће генерације и истовремено слабљење будућег људског капитала. Наведени негативни ефекти кваре слику о атрактивности улагања потенцијалних инвеститора и спречавају ревитализацију земље услед одсуства кључних фактора њеног економског развоја.

Положај високообразованог кадра у Републици Србији

Једна од земаља у транзицији у којој је проблем одлива мозга деценијама у порасту, а има и далекосежне негативне последице за економски развој, јесте Република Србија. Јака миграциона кретања у земљама бивше Југославије почела су давне 1990. године с првим оружаним сукобима, међународним санкцијама и економском

кризом. Током ових година стотине хиљада стручњака напустиле су земљу. Према истраживању Института за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, деведесетих година се иселило око 5% укупног становништва а изразиту већину (91%) чине особе млађег и средњег узраста, најчешће студенти и људи са високим образовањем (Boičić, 2002). Масовна емиграција наставила се и почетком XXI века, а кључни разлог за напуштање земље је тешка економска ситуација. Економска ситуација у Србији огледа се и у подацима Републичког завода за статистику о томе да је у првом кварталу 2014. године, стопа незапослености у Србији била 20,8 %. До ове стопе незапослености, дошло се на основу анкетног истраживања радне снаге које је спроведено на узорку од 10.000 домаћинстава. По подацима Привредне коморе Србије, највећи пад запослености у децембру 2013. године забележен је у прерађивачкој индустрији, трговини, грађевинарству, предузетничкој делатности, стручним, научним, техничким, иновативним делатностима и финансијској делатности. Укупан број запослених у децембру 2013. године био је 1.703.107 лица, а укупан број незапослених који су децембра 2013. године били евидентирани у Служби за национално запошљавање био је 769.546 лица. Административна стопа незапослености у децембру 2013. године, која представља однос броја незапослених и збира евидентираних незапослених и броја регистрованих запослених радника, била је 28,9% (Republički zavod za statistiku, 2014; 2015).

Подаци Националне службе за запошљавање и Републичког завода за статистику говоре о паду незапослености, те се наводи да је у августу 2015. године стопа незапослености у Србији била 18,4 % (види табелу 1). У структури незапослених доминира тзв. дугорочна незапосленост, и у укупном броју незапослених учествује са 66,5%. Такође, доминирају незапослени који припадају старосној доби од 30 до 49 година, и они у укупном броју незапослених учествују са око 50%. Просечна зарада без пореза и доприноса исплаћена у августу 2015. године износи 44.630,00 динара, што је око 370 еура. Просечна зарада исплаћена у августу 2015. године номинално је мања за 2,3% и реално је мања за 4,3% од просечне зараде исплаћене у августу 2014. године. Према евиденцији Националне службе за запошљавање (које треба узети условно због чињенице да постоји изванредан број грађана који су још увек пријављени као незапослени, а заправо раде непријављени, као и велики број оних незапослених који нису регистровани), 93.682 високообразоване особе чекају посао у августу 2015, укључујући и велики број оних са мастер/магистарском дипломом и докторатом (Nacionalna služba za zapošljavanje, 2014; Republički zavod za statistiku, 2015).

Табела 1. Стопа запослености и незапослености 2014. и 2015. године

	2014/октобар	2015/II квартал
	Лица радног узраста 15–64	Лица радног узраста 15–64
Стопа незапослености	21,6	18,4
Стопа запослености	48,0	49,5

Одлука о напуштању земље ради проналажења одговарајућег посла који ће обезбедити више могућности и удобнији живот настаје током студија или након дипломирања, управо као последица немогућности запослења. Поред чисто економских мотива, запошљавање у развијеним земљама углавном нуди и унапређење квалификација, ширење искуства, сигурнију и бољу будућност. Хорват примећује да низак животни стандард не може сам по себи да буде подстицајни фактор за одлазак стручњака, већ је овај фактор умрежен са лошом државном управом која промовише послушне, неквалификоване и мање способне људе. У оваквим околностима емиграција постаје не само пожељан, већ једини нормалан и оправдан пут (Horvat, 2004). Државу коју карактеришу проблеми корупције, неефикасности државне администрације, политичка нестабилност и тешка економска ситуација по правилу прате и интензивне емиграције најквалитетнијих стручњака и ниска ефикасност тржишта рада. Такође, не може се игнорисати чињеница да је мобинг све заступљенији. Одређена истраживања показују да је више од 45% запослених изложено узнемиравању на радном месту. То је проценат већи него у другим земљама у транзицији, где је 30% запослених изложено мобингу, што је далеко више него у земљама Европске уније, где је у просеку 15% запослених под психолошким терором. Кључни разлог толике распрострањености мобинга у Србији је вероватно страх од губитка посла због високе стопе незапослености, али и чињеница да мобинг није адекватно законски регулисан у Србији, за разлику од већине европских држава.

Млади у Србији су незадовољни условима у којима живе и перспективом која им се нуди, па многи прижељкују одлазак у иностранство. Према анкети спроведеној у 17 градова у Србији, више од 70% испитаника је рекло да би напустили земљу, што показује велико незадовољство младих средином у којој живе, као и присуство осећања немоћи да било шта промене (Vujadinović, 2005). Према извештају Светског економског форума 2011. године, Србија је по одливу мозгова била другопласирана у свету – од 133 земље обухваћене истраживањем, само Гвинеја Бисао губи већи проценат високообразованих људи (Neag & Dakic, 2011).

Подаци из 2012-13. и 2013-14. године говоре у прилог наставку лошег тренда. Као што се може видети из табеле 2, само у току једне године у низу глобалних компетитивних индекса је забележен значајан пад. Тако је по одливу мозгова наша земаља са 141. места у 2012. години пала у 2013. години, сходно овом параметру, на претпоследње 147. место, што је сврстава у земље са највећим одливом мозгова и јасно говори о малој брзи коју земља посвећује овој области .

Табела 2. Индекси конкурентности (делимичан преглед индикатора)
за Србију за 2012-13. и 2013-14. годину (GCI Global Competitiveness Index)

	Индекс	2012-13	2013-14
1.	глобални индекс компетентности – Србија	95	101
2.	ефикасности високог образовања	85	83
3.	квалитет образовног система	111	111

4.	квалитет образовања у математици и природним наукама	60	55
5.	ефикасност у коришћењу талената	125	146
6.	„одлив мозгова“ – капацитет у привлачењу талената	141	147
7.	трансфер технологије	123	115
8.	заштита интелектуалне својине	116	115
9.	капацитет за иновације	120	133
10.	број пријављених патената на милион становника	119	53
11.	квалитет научних и истраживачких институција	67	66
12.	сарадња универзитета и индустрије	99	104
13.	расположивост научника и инжењера	78	85

Преузето из: *Nauka u Srbiji 2010-2013* (2014). Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Nacionalni savet za naučni i tehnološki razvoj.

Не треба заборавити да један велики број високообразованих људи из земаља у развоју раде послове у развијеним земљама испод својих квалификација, што представља још већи губитак и са позиција личног развоја и са позиција земље порекла. Иако нема званичних података, процењује се да је око 300.000 људи напустило Србију у последњих 20 година (Andrić, 2011).

На основу истраживања које су током 1993, 1994. и 1995. године спровели Министарство за науку и технологију Републике Србије и Институт за међународну политику и привреду, у периоду од 1979. до 1994. године, у иностранство је отишло близу 1.300 истраживача (највише дипломираних и доктора наука из области природних наука) који су били запослени у научноистраживачким установама (Grečić i sar. 1996). Многи Срби су почели да напуштају републике бивше Југославије почетком деведесетих година прошлог века, плашећи се ширења сукоба, а Србију је између два пописа, од 1991. до 2002. године, напустило 18.769 високообразованих људи. Исељавање стручњака је настављено и после политичких промена 5. октобра 2000. године, с годишњим повећањем броја емиграната од 2008. наовамо (Grečić i sar. 1996). Статистика земаља - чланица ОЕСД-а показује да је 2011. у овој групацији земаља било чак 562.000 имиграната старосне доби од 15 и више година који су рођени у Србији, а међу њима 61.000 високообразованих. Публикација ОЕСД-а посвећена миграцијама показује да је 2012. из Србије само у земље - чланице ОЕСД-а емигрирало 39.000 људи (ОЕСД, 2015).

Република Србија је званично једина европска земља у којој број високообразованих опада. Осим проблема одлива мозгова, губитак у образовном систему су сви они који су дипломирани у високом образовању а за којима тржиште рада нема потребе, вероватан пад квалитета кандидата за високо образовање због великих капацитета и мањка кандидата за упис, а с друге стране недостатак кадра, нарочито после 2020. године у неким областима. Подаци ОЕСД-а из 2012. показују да високообразовани кадар чини само 6,5 % становништва (исто као у 2007. години), који ставља

Србију на дно листе европских земаља. У складу с уделом високообразованих људи, Србија убедљиво заостаје не само за земљама Европске уније, већ и за земљама региона (у Словенији, на пример, има више од 22% високообразованих а у Хрватској 15%) (*Vodič kroz strategiju Evropa 2020*, 2011). Посебан проблем представља несклад између образовног система и потреба тржишта. Млади људи и даље показују највише интересовања за професије у којима већ постоји вишак радне снаге и које не испуњавају захтеве тржишта. Иако тржиште рада захтева младе и искусне дипломце који поседују и користе бројне и различите врсте знања, садашњи образовни систем не подржава мултидисциплинарност и заостаје за образовним методама за развијеним земљама. Закључак је да решавање проблема високог образовања и популаризација високог образовања међу становништвом не сме постати само себи циљ, већ би требало да буде директно везано за побољшање квалитета живота, иновација, истраживања, животни стандард, али коначно и побољшање општег стања друштва, што доказују и примери многих развијених земаља.

Методологија истраживања

Као што је већ речено, проблем одлива мозгова је обично анализиран из перспективе студената државних универзитета чије студије финансира држава Србија. Губитак дипломираних студената није само губитак стручњака, већ је и огроман финансијски губитак. Питање којим се бавимо у овом раду је како да посматрамо исти проблем са становишта студената приватних универзитета у Србији.

Циљ истраживања. Циљ истраживања усмерен је на испитивање ставова студената приватних универзитета у Србији у вези са одласком из земље и радом у иностранству. Претпоставља се, такође, да они себи дају мање шансе за посао у односу на дипломиране студенте државних универзитета за које се сматра да пружају боље знање и способности. То може имати утицаја на њихове ставове према одласку из земље и шансе да нађу посао у иностранству по завршетку студија. Аутори претпостављају да су лоша економска ситуација и немогућност налажења посла главни разлози за напуштање земље.

Инструмент истраживања. У сврху остваривања постављеног циља, за потребе овог истраживања конструисан је електронски упитник за студенте. Линк ка анкети послат је свим студентима Метрополитан универзитета путем електронске поште и 226 студената је попунило упитник. Инструмент чини 18 питања отвореног, затвореног и комбинованог типа путем којих су испитани следећи аспекти: ставови студената о наставку школовања у иностранству; перцепција студената у погледу тражења могућности за посао након завршених студија у земљи или иностранству; мишљења студената о могућности запослења у земљи с обзиром на то да су дипломи приватних факултета; перцепција студената о разлозима наставка школовања у иностранству и разлозима за тражење могућности за посао у иностранству.

Узорак истраживања. Истраживање је спроведено током маја 2015. године на узорку од 226 студената основних и мастер студија Факултета дигиталних уметности Факултета информacionих технологија и Факултета за менаџмент Универзитета

Метрополитан. Будући да су обухваћени студенти три потпуно разнородна факултета, подаци који су добијени изузетно су значајни.

Студенти поменутих факултета су подељени у категорије према начину студирања на студенте који уче на даљину³ и традиционалне студенте⁴ (табела 3). Статистички је значајно да је истраживањем обухваћена и једна и друга категорија у скоро истом проценту.

Табела 3. Дистрибуција испитаника према облику студија

	Фреквенција	%
Студенти на даљину	109	48,2
Традиционални студенти	117	51,8

Студенти су анализирани и према години студија, односно подељени су на студенте основних академских студија (I, II, III, IV година студија) и студенте мастер академских студија (табела 4). Како студије на даљину омогућавају и рад током студија, што није случај на већини образованих установа у РС, истраживање је обухватило и популацију запослених студената који раде како у земљи тако и у иностранству, мада је њих мали број (табела 5).

Табела 4. Дистрибуција испитаника према години студија

	Фреквенција	%
Прва година (ОАС)	58	25,7
Друга година (ОАС)	51	22,6
Трећа година (ОАС)	58	25,7
Четврта година (ОАС)	30	13,3
Апсолвенти (ОАС)	19	8,4
Мастер студенти (МАС)	10	4,4
Укупно	226	100,0

*Скраћеница ОАС је ознака за основне академске студије,
а МАС за мастер академске студије.

3 Термин учење на даљину односи се на студенте који садржаје преузимају преко интернет платформе специјализоване за учење на даљину, све предиспитне обавезе раде на даљину, само испите полажу исто као и традиционални студенти на самом Универзитету.

4 Термин традиционални студенти односи се на оне студенте који предавања и вежбе, као и друге академске активности, обављају на самом Универзитету, односно физички су присутни.

Табела 5. Дистрибуција испитаника према запослењу

	Фреквенција	%
Хонорарно запослени	40	17,7
Незапослени	124	54,9
Стално запослени	62	27,4
Укупно	226	100,0

Резултати истраживања и дискусија

Резултати истраживања су показали да већина испитаника/студената није запослена, што је и очекивани налаз. Образовни систем, чак и у оквиру приватних факултета, организован је за традиционални вид студирања формулисан тако да делимично или у потпуности онемогућава рад уз студирање. У западним земљама рад уз студирање није спорадична, већ уобичајена појава. Процент од 27% стално запослених представља у знатно већем проценту студенте који уче на даљину (чак 85% запослених су студенти који уче на даљину, а 15% су студенти традиционалне наставе).

Припрема за посао би требало да почне ако не пре, онда у току студија и да се током студија настави уласком у компаније, институте, школе (у зависности од природе студија). То је начин да млади људи добију праву слику о ономе што ће радити и то је окидач који их може одредити да остану у својој земљи. Добијени резултати говоре да је проценат студената који планирају да траже посао у земљи веома мали. Чак 71% испитаних студената који нису запослени рекао је да не планира да тражи посао у земљи. Овај податак се може двојако тумачити: студенти су или потпуно апатични и незаинтересовани за потрагу или су на основу туђих искустава обесхрабрани да се уопште упусте у процес потраге за могућим запослењем по завршетку студија. Како било, и овај налаз имплицира појачано интересовање ове популације за потрагом посла ван граница РС.

Табела 6. Дистрибуција испитаника према томе да ли размишљају о наставку школовања у иностранству

Наставак школовања у иностранству	Ф	%
Да, понекад	95	42,0
Да, веома често	67	29,6
Не	64	28,3
Укупно	226	226

Из табеле 6 види се да 72% студената приватних факултета понекад или веома често размишља о одласку у иностранство ради наставка студија. Занимљиво би било овај налаз упоредити са релевантним на државним факултетима, али

претпостављамо да би проценат студената држаних факулета који размишљају о наставку студија у иностранству био мањи. Претпостављамо да су студенти приватних факултета генерално бољег материјалног статуса, па своје планове лакше могу да замисле у правцу наставка студија у иностранству од већине колега који студирају државне факултете. Ово питање отвара и ново о томе да ли се овде може говорити о миграцији или феномену одлива мозгова.

И коначно, кључно питање нашег истраживања: Да ли сте тражили или планирате да тражите запослење у иностранству?

Табела 7. Дистрибуција испитаника према томе да ли су тражили посао у иностранству

Тражење посла у иностранству	φ	%
Да, али још увек нисам нашао	29	12,8
Да, нашао сам посао у иностранству	19	8,4
Не, али планирам	125	55,3
Не, не планирам	53	23,5
Укупно	226	100,0

Интересантан је налаз који смо добили у табели 7, с обзиром на то да 8% наших испитаника (студената који студирају на даљину неког од факултета обухваћеног овим истраживањем) живе и раде у иностранству. Они су се и пре завршетка студија определили за одлазак у иностранство, што опет оставља дилему да ли се овде ради о миграцији или феномену одлива мозгова. Такође је значајно да само 24% свих испитаника не планира да тражи посао у иностранству. Из табеле 7 можемо закључити и да чак 55% испитаника планира да потражи посао у иностранству. Можемо закључити да је интересовање студената приватних факултета укључених у иницијално истраживање такав да размишљају о напуштању Србије у потрази за бољим животом. Овај налаз био је и очекиван с обзиром на све претходно наведено. На овом месту чини нам се значајним да поменемо и налазе истраживања која се баве размишљањима различитих категорија младих о напуштању Србије – 2003. године 54, 2% младих из свих категорија (образовних, националних, родних) није размишљало или није желело да напусти Србију (Gredelj, 2004), а 2011. године 46,8% није размишљало или није желело да напусти Србију (Jarić i Živadinović, 2012). Основни тренд који је у основи наведених истраживања је да са порастом нивоа образовања расте и вероватноћа и жеља да се посао тражи у иностранству.

Наше истраживање је показало да испитани студенти – 85% – познају неког ко је отишао у иностранство, а чак 89% процењује да се наши свршени дипломци и магистри/мастери добро или одлично сналазе ван границе РС.

Према резултатима овог истраживања, најпопуларније земље за ради студирање су САД, Немачка, Аустрија, Канада, Шведска, Норвешка, Велика Британија, Швајцарска. Чак 17,93% испитаника би изабрало САД, 14,48% би желели да раде или студирају у Немачкој, те су се ове две земље издвојиле као најтраженије из перспективе

испитаних студената. Испитаници су навели чак 28 различитих држава, од којих су неке близу Србије (Словенија, Италија, Румунија), али и неке далеке (Кина, Јужна Африка, Нови Зеланд, Јапан, Аргентина итд). Може се закључити да су студенти не само заинтересовани да се преселе у западне земље, већ многи земље Азије и Африке виде као атрактивније за младе образоване људе.

Поред значајних података добијених овим истраживањем, интересантно је поменути резултате који се односе на услове живота и њихову корелацију са будућим плановима. Са родитељима и даље живи 58% испитаника, без обзира да ли су запослени или не, они који живе са родитељима углавном планирају да траже посао ван Србије (62%). Испитаници који живе са партнерима мање су заинтересовани да траже бољу будућност у иностранству, што је и очекивано.

Оно што је потпуно неочекивани налаз јесте став испитаника о томе да они као студенти приватног универзитета имају исте шансе за запослење као и њихове колеге са држаних универзитета. Нешто мање од једне трећине испитаних студената сматра да колеге са државних факултета имају веће шансе за запослење у РС, док 42% испитаника сматра да су им шансе исте када је запослење у питању.

Овим иницијалним истраживањем је направљен покушај да се идентификују разлози напуштања Србије због наставка студија или рада у иностранству. Испитаници као разлоге за наставак студија у иностранству наводе боље услове живота и шансу за рад у иностранству као најважније (35% и 31%, респективно), али и стицање више знања (20%). Мањи број испитаника (6%) изнео је став да рођаци или пријатељи који живе у иностранству могу бити разлог за континуирано образовање ван земље. С друге стране, најчешће навођени разлози за тражење посла у иностранству су лоша политичка и економска ситуација у земљи (21,7%), недовољно плаћени послови (17,9%), авантура и ново искуство (15,4%) и могућност напредовања (12,3%). Испитаници сматрају да немају довољно праксе и учења на послу, могућности да нађу посао на терену и да је мобинг проблем на послу (табела 8).

Табела 8. Дистрибуција испитаника према ставу о разлозима за тражење посла у иностранству

Разлози тражења посла у иностранству	φ	%
Не могу да нађем посао у земљи	41	6,00
Недовољно плаћен посао	122	17,9
Немогућност запослења у струци	49	7,2
Недовољно усавршавања и учења на послу	67	9,8
Немогућност напредовања	84	12,3
Мобинг на послу	35	5,1
Лоша политичка и економска ситуација у земљи	148	21,7
Авантура и ново искуство	105	15,4
Нешто друго	32	4,7
Укупно	683	100,0

Ово истраживање је иницијално и даје основне смернице у идентификовању ставова студената приватних факултета о напуштању земље ради проналажења за-послења. С обзиром на то да је узорак пригодан (обухваћени су студенти три факултета једног универзитета) добијене резултате можемо тумачити као основне смернице. Ово иницијално истраживање отвара многа питања у вези с феноменом одлива мозгова из, до сада неиспитиване, перспективе студената приватних факултета/универзитета. Наредна истраживања би требало да се фокусирају на студенте завршних година, да укључе већи узорак стратификованог типа, како би се прецизније открили ставови образоване омладине у Србији поводом изградње будућности ван земље. Било би добро да се и компаративном анализом истраже ставови студената приватних и државних факултета.

Закључак

Лоша економска ситуација, незапосленост и неравнотежа између образовног система и потреба тржишта рада доводи до експанзије размишљања о напуштању земље као решењу за младе образоване људе у Србији. Ова појава је обично анализирана из перспективе студената државних универзитета због финансијске подршке државе, али и боље слике која се у јавности гради о свршеним студентима ових факултета у односу на студенте приватних универзитета. Аутори су били мотивисани да анализирају исти проблем из перспективе студената приватних факултета. Истраживање презентовано у овом раду показало је да је знатан проценат студената на приватним факултетима заинтересован да напусти земљу да би наставили студије или пронашли посао. Најважнији разлози за напуштање Србије су: бољи животни стандард и могућност запослења, затим се као разлози наводе политичке и економске прилике и зарада. Занимљиво је да су студенти наводили и многе далеке земље Азије и Африке као место где би отишли да живе, а не само европске, како се претпостављало. Испитаници такође сматрају да се наши образовани људи добро сналазе у иностранству и да то свакако има значајан утицај и на њихову одлуку о одласку. Значајан је и налаз да испитани студенти приватних факултета не сматрају да имају мање шансе од колега са државних факултета. Резултати истраживања су показали да већина испитаника/студената није запослена, што је и очекивани налаз. Образовни систем, чак и у оквиру приватних факултета, за редовне студенте је организован тако да делимично или у потпуности онемогућава рад уз студирање. У западним земљама рад уз студирање није спорадична, већ уобичајена појава.

Аутори сматрају да би у будућем истраживању било добро на већем узорку анализирати идентификовани проблем, као и компаративном анализом истражити ставове студената приватних и државних факултета.

Сама природа проблема захтева укључивање свих интересних група у расветљавање и решавање овог проблема (од државе, тј. владе и ресорних министарстава, до родитеља и самих свршених студената). Један део решавања проблема свакако можемо пронаћи већ сада у правним и институционалним оквирима, у имплементацији Стратегије развоја образовања у Србији до 2020. године и Акционом плану за спровођење Стратегије развоја образовања у Србији до 2020. године.

Литература

- Adams, R. (2003). *International Migration, Remittances, and the Brain Drain: A Study of 24 Labour-Exporting Countries*. Policy Research Working Paper 3069. Retrieved April 18, 2015 from World Wide Web http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=636431
- Andrić, G. (2011). *Lack of Opportunity in Serbia Causes Brain Drain, Belgrade Insight*. Retrieved April 20, 2015 from World Wide Web <http://www.balkaninsight.com/en/article/lack-of-opportunity-causes-brain-drain>
- Beine, M., Docquier, F. & Rapoport, H. (2001). Brain Drain and Economic Growth: Theory and Evidence. *Journal of Development Economics*, Vol. 64, No. 1, 275-289.
- Beine, M., Docquier, F. & Schiff, M. (2007). Brain Drain and its Determinants: A Mayor Issuer for Small States. *World Bank Conference on Small States, Growth Challenges and Development Solutions*. Retrieved April 15, 2015 from World Wide Web <http://siteresources.worldbank.org/INTDEBTDEPT/Resources/468980-206974166266/4833916-1206989877225/BaineDocquierSchiff20080305.pdf>
- Bolčić, S. (2002). Iseljavanje radne snage i odliv mozgova iz Srbije tokom 90-tih. U S. Bolčić i A. Milić (ur.), *Srbija krajem milenijuma – razaranje društva, promene i svakodnevni život* (str. 159-168), Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Carrington, W. & Detragiache, E. (1999). How Extensive is the Brain Drain? *Finance and Development*, Vol. 36, No. 2, 46-49.
- Ciomasu, I. M. (2010). Turning Brain Drain into Brain Networking. *Science and Public Policy*, Vol. 37, No. 2, 135-145.
- Gredelj, S. (2004). Politička kultura mladih. U S. Mihailović (ur.), *Mladi zagubljeni u tranziciji* (str. 135-157). Beograd, CPA/CPS: Centar za proučavanje alternativa/Centre for Policy Studies.
- Grečić, V., Kutlača, Đ., Matejić, V. i Mikić, O. (1996). *Migracije visokostručnih kadrova i naučnika iz SR Jugoslavije*. Beograd: Savezno ministarstvo za razvoj, nauku i životnu sredinu, Institut „Mihajlo Pupin“ i Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Grigolo, M., Lietaert, M. & Marimon, R. (2010). Profession Shifting from Academic „Brain Drain“ to „Brain Gain“ in Europe. *European Political Science*, Vol. 9, No. 1, 118-130.
- Horvat, V. (2004). Brain Drain. Threat to Successful Transition in South East Europe? *Southeast European Politics*, Vol. 5, No. 1, 76-93.
- Jarić, I. i Živadinović, I. (2012). Otići ili ostati: identiteti mladih i orijentacija ka iseljenju. U S. Tomanović, D. Stanojević, I. Jarić, D. Mojić, S. Dragišić Labaš, M. Ljubičić i I. Živadinović (ur.), *Mladi – naša sadašnjost. Istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji* (str. 211-221). Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
- Marga, A. (2010). Globalization, Multiculturalism and Brain Drain. *Journal of Organisational Transformation and Social Change*, Vol. 7, No.1, 105-115.
- Mountford, A. (1997). Can Brain Drain be Good for Growth in the Source Economy? *Journal of Development Economics*, Vol. 53, No. 2, 287-303.
- Nacionalna služba za zapošljavanje Republike Srbije (2014). *Mesečni statistički bilten br. 139, Nezaposlenost i zapošljavanje u Republici Srbiji*. Preuzeto 20. aprila 2015. sa adrese http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/1/1862_bilten_nsz_03_2014.pdf

- Nauka u Srbiji 2010-2013* (2014). Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Nacionalni savet za naučni i tehnološki razvoj.
- Neag, M. & Dakic, H. (2011). *Serbia's Brain Drain, Brain Gain and Brain Circulation*. Retrieved April 20, 2015 from World Wide Web <http://www.balkananalysis.com/serbia/2011/10/17/serbias-brain-drain-brain-gain-and-brain-circulation/>
- OECD (2015). *International Migration Outlook 2015*. Retrieved October 20, 2015 from World Wide Web <http://www.oecd.org/migration/international-migration-outlook-1999124x.htm>
- Osterbeek, H. & Webbink, D. (2011). Does Studying Abroad Induce a Brain Drain? *Economica*, Vol. 78, No. 310, 347-366.
- Republički zavod za statistiku (2014). *Mesečni statistički bilten – Zarada zaposlenih po oblastima i aktivnostima; aktivnost, zaposlenost, neaktivnost i stopa nezaposlenosti*. Preuzeto 20. marta 2015. sa adrese http://www.nsz.gov.rs/live/dokumenti/statisti_ki_bilteni_nsz-2014._godina.cid11156
- Republički zavod za statistiku (2015). *Podaci o aktuelnim pokazateljima za Republiku Srbiju*. Preuzeto 18. septembra 2015. sa adrese <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=2>
- Vodič kroz strategiju Evropa 2020* (2011). Beograd: Evropski pokret u Srbiji, Fond za otvoreno društvo. Preuzeto 15. aprila 2015. sa adrese <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/EU-2020.pdf>
- Vujadinović, D. (2005). *Karta u jednom pravcu – Odlazak i mobilnost umentičkog kapitala na Zapadnom Balkanu*. Preuzeto 18. oktobra 2015. sa adrese http://www.balkankult.org/bk/files/254/sr/MOBILNOST_NA_BALKANU_sr..pdf
- Wadhwa, V. (2009). A Reverse Brain Drain, *Issues in Science and Technology*, Vol. 25, No. 3, 45-51.
- Zindović Vukadinović, G. (2004). Serbia and Montenegro: The Catalytic Effects of Higher Education, *Higher Education in Europe*, Vol. 29, No. 3, 329-343.

Примљено: 17. 10. 2015.

Коригована верзија текста примљена: 15. 11. 2015.

Прихваћено за штампу: 20. 11. 2015.

TRANSITION AND THE PROBLEM OF "BRAIN DRAIN" FROM THE PERSPECTIVE OF STUDENTS OF A PRIVATELY OWNED UNIVERSITY

Abstract *The problem of brain drain is not a new problem in underdeveloped countries and those in transition. Young educated people leave their countries seeking better future, which further damages already weakened economy while the developed countries become even stronger. According to the data of the World Economic Forum, Srbija holds the second place in brain drain. The cited problem is usually analyzed by checking the students of the state owned universities whose studies are financed by the Republic of Serbia. The authors were motivated to explore the same problem but with the students of privately owned universities. Our explorative research was aimed at revealing the attitudes of these students towards leaving the country and work or study abroad. The research included 226 graduate and master students of the Faculty of digital arts, IT Faculty, the Faculty of Management and the Metropolitan University. The sample was deliberately selected. The majority of the responders (two thirds) are increasingly interested in finding jobs abroad. This initial research was aimed at identification of the reasons for leaving the country. The respondents state that the reasons are better life conditions, chances for getting job, further studying and bad political and economic situation in the country, poorly paid jobs, new experiences and possibilities of promotion.*

Keywords: *brain drain, students, privately owned univerwity, transition.*

ТРАНЗИЦИЈА И ПРОБЛЕМА „УТЕЧКИ УМОВ“ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ СТУДЕНТОВ ЧАСТНОГ УНИВЕРСИТЕТА

Резюме *Проблема „утечки мозгов“ не является новой проблемой в развивающихся странах и странах в транзиции. Образованные молодые люди покидают свою страну в поисках лучших условий, что дополнительно слабеет уже ослабленную экономику, а в то же время, развитые страны становятся еще более мощными. По данным Всемирного экономического форума, Сербия занимает второе место в мире по „утечке мозгов“. Данная проблема обычно анализируется с точки зрения студентов государственных университетов, учеба которых в основном финансируется за счет Республики Сербии. Авторы статьи мотивированы исследовать ту же проблему, но с точки зрения студентов частных университетов. Поисковое исследование и представленные в данной статье результаты содержат мнения студентов частных университетов о выезде из страны и работе или учебе в зарубежных странах. Исследование проведено на примере 226 студентов Факультета дигитальных искусств, Факультета информационных технологий и Факультета менеджмента Университета Метрополитан. Большинство анкетированных студентов (две трети) показывает повышенный интерес к поиску работы за границей. Кроме того, в данном исследовании сделана попытка определить причины ухода из Сербии. В качестве причин анкетированные студенты приводят лучшие условия жизни и работы за границей, продолжение учебы, плохую политическую и экономическую ситуацию в стране, малооплачиваемые рабочие места, новый опыт и перспективы карьерного продвижения.*

Ключевые слова: *„утечка умов“, студенты, частные факультеты, транзиция, Сербия.*